

DOI: 10.55666/folklor.1281317

BİR DEPREM DESTANINDA TARİHİN İZLERİ: “MÜREFTE VE CİVARI BÜYÜK ZELZELE VE YANGINI GARİB DESTANI”

Cafer ÖZDEMİR*

Öz

Âşıklık geleneği içinde savaş, göç, deprem, kuraklık gibi önemli hadiselerin mevzu edildiği destan türü, ait olduğu toplumun başından geçenleri geleceğe aktarmada önemli bir fonksiyon üstlenmektedir. Edebî bir ürün olmasına rağmen hareket noktası gerçek bir olaya dayandığı için tarihî bilgilerin yetersiz olduğu veya eksik bilgilerin tamamlanmasında paha biçilemez bir değere sahip olmaktadır. Fakat gerçeklerin âşığın bakış açısıyla kurgulanarak edebî bir yapıya bürünmesi ve söz konusu edilen ayrıntıların kaynaklarının kestirilememesi bu bilgilere temkinli yaklaşmayı zorunlu kılmaktadır. Fakat âşığın, gerçekleşen hadisenin topluma etkisini, bireylerin olay karşısındaki hissedişlerini; kısaca insanî tavırları ve tepkileri destan havası içinde hissetmek mümkündür. Büyük ölümlere, yaralanmalara ve yıkımlara neden olan depremler destan mevzuları içinde en dikkat çekici olaylardan biridir. Türkiye coğrafyası çok eskiden günümüze büyük depremlere sahne olmuş ve bu coğrafyada büyük kayıplar verilmiştir. Âşıklar her ne kadar bölgesel olarak belirli alanı etkileyen depremleri anlatsalar da aslında ortaya konulan acı tablo tüm ülkeyi ilgilendirmektedir. Deprem destanları bu çerçevede yöresel bir depremi mevzu ederek ülkenin tamamının acısını ve olay karşısındaki tepkilerini ortaya koymaktadır. 1912 yılında Marmara Denizi'nin kuzeyinde Şarköy, Mürefte ve Gelibolu merkezli meydana gelen büyük deprem bölgede ve yakın yerleşim birimlerinde büyük hasara neden olmuştur. Depremden etkilendiğini veya olayı gözlemediğini tahmin ettiğimiz Soyтары mahlaslı âşık otuz sekiz dörtlükten oluşan bir destan yazmış ve bunu İstanbul'da tek sayfa olarak matbaada bastırmıştır. Çalışmamızın esasını teşkil eden bu destanı üç bölümde incelemek mümkündür. İlk on dörtlük birinci bölümü oluşturmaktadır. Burada deprem destanları formuna uygun olarak olayın toplum üzerindeki etkisi; yıl, ay, gün ve saat belirtilmiş şekilde olayın gerçekleşme zamanı bildirilmekte ve hayatın fâni olması perspektifinde depremin olağanüstü betimlemesi yapılmaktadır. İkinci bölümde depremden etkilenen yerleşim birimlerinin adları, burada meydana gelen kayıplar ve bunun üzerine yaşanan acılar zikredilmiştir. Burada yirmiye yakın yerleşim yeri ayrıntılı olmak üzere yetmişe yakın yer adı zikredilmiştir. Son bölümde ise genel sayısal veriler, devletin yardımı ve kadere boyun eğiş söz konusu edilmiştir. Söz konusu destanda birinci ve üçüncü bölümlerin edebî mahiyetinin bulunduğunu, ikinci bölümün ise daha çok tarihî belge niteliğinde kayıplara dair sayısal verilerle yüklü olduğunu görürüz. Osmanlıca metin günümüz Türk alfabesine aktarıldıktan sonra tarihî kayıtlarda yer alan bilgilerle destanın içeriği karşılaştırılmıştır. Sonuçta bu metnin tarih araştırmalarında kullanılabilir mahiyete sahip olduğu görülmüştür. Bu nedenle destanların tarihî olaylara kaynaklık edebileceği göz ardı edilmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Âşıklık geleneği, destan, Türkiye, deprem, tarih

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Samsun/Türkiye. cafer.ozdemir@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5794-5828

TRACES OF HISTORY IN AN EARTHQUAKE EPIC: “THE EPIC OF GREAT EARTHQUAKE AND ITS FIRE GARIB IN MÜREFTE AND ITS SURROUNDINGS”

Abstract

The epic genre, in which important events such as war, migration, earthquake, and drought are the subject of the tradition of minstrelsy, undertakes an important function in conveying the experiences of the society to which it belongs to the future. Although it is a literary product, since its starting point is based on a real event, it has an invaluable value in completing the incomplete or incomplete historical information. However, the fact that the facts are fictionalized from the perspective of the lover and take on a literary structure and the sources of the details in question cannot be estimated, necessitating a cautious approach to this information. But the lover, the effect of the event on society, the feelings of individuals in the face of the event; In short, it is possible to feel human attitudes and reactions in an epic atmosphere. Earthquakes, which cause great deaths, injuries and destructions, are one of the most remarkable events in epic subjects. The geography of Turkey has been the scene of major earthquakes from long ago to the present day and great losses have been suffered in this geography. Although the minstrels describe the earthquakes that affect a certain area regionally, the sad picture that has been revealed actually concerns the whole country. Earthquake epics, in this context, reveal the pain of the whole country and their reactions to the event by subjecting a local earthquake. The great earthquake that occurred in Şarköy, Mürefte and Gelibolu in the north of the Marmara Sea in 1912 caused great damage to the region and nearby settlements. Minstrel lover with the pseudonym The Soytarı, who we think was affected by the earthquake or observed the event, wrote an epic consisting of thirty-eight stanzas and printed it in a one-page printing press in Istanbul. It is possible to examine this epic, which forms the basis of our study, in three parts. The first fourteen quatrains make up the first part. Here, in accordance with the form of earthquake epics, the effect of the event on the society; The time of occurrence of the event is reported by specifying the year, month, day and time, and an extraordinary description of the earthquake is made in the perspective of the ephemeral nature of life. In the second part, the names of the settlements affected by the earthquake, the losses that occurred here and the pain experienced thereafter are mentioned. Nearly seventy place names have been mentioned here, including nearly twenty settlements in detail. In the last part, general numerical data, state aid and submission to fate are discussed. In the epic in question, we see that the first and third parts have a literary nature, and the second part is loaded with numerical data on losses, mostly in the form of historical documents. After the Ottoman text was transferred to today's Turkish alphabet, the content of the epic was compared with the information in the historical records. As a result, it has been seen that this text has the nature to be used in historical research. For this reason, it should not be ignored that epics can be a source of historical events.

Keywords:Minstrel tradition, epic, Türkiye, earthquake, history.

Giriş

2009 yılında UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesine kaydedilen âşıklık geleneği, Türk toplumunun temel sanat araçlarından biri olmuştur. Gelenek her ne kadar Anadolu coğrafyasında teşekkül etmiş olsa da bütün farklılık ve çeşitleri ile farklı adlar altında tüm Türk topluluklarının ortak kültürel mirası olarak kabul edilmektedir. Âşıkların yetişmesinden sanat icralarındaki esaslara, kullanılan biçim ve türlere kadar zamanla geleneksel bir yapı teşekkül etmiştir. Yaşanılan dönemlerin çeşitli özellikleri, toplumsal dinamikler ve değerler sistemine ait izleri ortaya konulan ürünlerde görmek mümkündür. Bu açıdan şiirlere bir sanat değerinin ötesinde folklorik işlevlere ve bilimsel verilere sahip kültür hazinesi olarak da bakılabilir.

Sahip olduğu malzemenin değeri bakımından âşıkların ortaya koyduğu en önemli şiirlerin başında destanlar gelmektedir. Çobanoğlu'na göre destan, konu sınırlaması olmaksızın âşığın destan oluşturmaya değer bulduğu bir olayı, bir cismi veya kavramı hikâye ederek anlattığı ve sözlü kültür ortamında icra ettiği bir nazım türüdür (2000: 3). Hacim olarak yüzün üzerinde dörtlük sayısına ulaşabilmektedir. Ahmet Şükrü Esen dörtlük sayısında bir kararlılık olmadığını, konunun önemi ve etkinliğine göre dörtlük sayısının değişebileceğini, toplumun büyük bir kısmını derinden etkileyen savaş, kıtlık ve doğal yıkım gibi olayları anlatan destanların genellikle uzun olduğunu belirtir (Boratav ve Özdemir, 1999: 4-5). Destanlar dört dizelik bendlerden oluştuğu gibi üç ve iki dizelik bendlerden de oluşmaktadır. Bu açıdan destanları yapılarında kararlılık gösterenler ve kararlılık bulunmayanlar olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür (Esen, 1999: 6). Bu tür koşma biçiminin uyak düzenine sahiptir. Anlatı tekniği açısından çeşitlilik gösterir. Kimi destanlarda âşık olayları kendi ağzından anlatır, kimilerinde girişten sonra destan kişilerini konuşturur ve sonu yine kendi sözleri ile bitirir (Boratav, 1982: 26).

“Geçirdiği uzun tarihî süreç içerisinde Türk destancılık geleneği epik, lirik, didaktik, satirik farklı mevzuları ele alsada özünde muhafaza ettiği tahkiye, nazımın armonisi, müzikal icra gibi özellikleri sayesinde kesintisiz bir şekilde günümüze taşınmıştır. Hatta âşık tarzı kültür geleneğinden önce var olması onun gelenek içerisindeki özel yerini pekiştirir.” (Güzel, 2020: 1091). Geçmişten günümüze belirli bir formun icracı âşıklar tarafından çeşitli işlevleri yerine getirmek üzere kullanımı, âşık tarzında destancılık geleneğini oluşturmuştur. Bu geleneğin incelenmesi kültürel hafızanın, tarihî geçmişin, ekonomik değişimin ve coğrafi bilgilerin izlenmesinde ve geleceğe dair yorumlamada, kısaca toplumun yönlendirilmesinde analitik düşünme imkânı vermektedir.

Şiirlerde ortaya konulan mevzuların inandırıcılığını artıran etkenlerin başında icracı âşığın özellikle gördüğü veya yaşadığı olayları anlatması veya bunları birincil kaynaklardan dinlemesi gelmektedir. Bu bağlamda âşıklar kendilerini sözlü kaynak olarak görmüşler ve kendilerine sorulacak soruların cevaplarını şiirlerinde ifade etmişlerdir. Aktarımlarda kendi duygu ve düşüncelerine yoğun olarak yer vermeleri, anlattıkları olayların bir sis perdesinden görülmesine neden olmaktadır. Yine de bu şiirler inandırıcılık, toplumun ortak görüşünü dile getirme ve etki açısından büyük değer taşımaktadır (Özdemir, 2021: 88-89). Bireysel olarak üretilen destanın mevzuları genellikle toplumun geneline ilgilendirdiği için üretici âşığın kimliği geride kalmakta ve o, bir sanatçı olarak toplumu adına söz söylemektedir. Dolayısıyla âşığın kullandığı biçim ve tür bir icracı olarak onu sınırlandırmakta ve yönlendirmektedir. Geleneksel bir yapıyla birlikte belirli kalıpların ortaya çıkması geleceğe aktarım konusunda söz konusu edebiyat alanını güçlü kılsa da sanatçı âşığın hareket sahasını daraltmakta ve onu genel kabullere uymaya zorlamaktadır. Fakat bu sınırlandırmaların konu seçiminde pek geçerli olmadığı görülmektedir. Gelenek içinde uzun yıllar destan mevzusu olarak önemli olaylar tercih edilmiş olsa da özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yöresel hadiseler veya bireysel olaylar üzerine de destan söylenildiği görülmektedir. Bir pirenin veya adam öldürmenin destan mevzusu olması destan mevzularının bireysel bir düzleme doğru evrildiğini de göstermektedir.

Sermet Muhtar Alus İstanbul'da destancılık geleneğinin yeri ile ilgili çok önemli bilgiler vermektedir. Destanları tarihi belge olarak değerlendirirken edebî yönlerini dikkate almamak ve bu yönde eleştiri yapmamak gerekir. Ona göre destanlar, gazetenin bulunmadığı dönemlerde merak unsurunun bir sonucu olarak doğmuş, edebî yönlerine dikkat edilmeden yazılmış ve büyük bir rağbet görmüşlerdir. Hatta müstakil

sayfalara basılan bu destanlar gazeteler gibi satılmıştır. Merak ve kazanç kaygısı ile yazılan bu destanlar kimi zaman âşıklara sipariş yoluyla da yazdırılmıştır (1966: 4520-4521). Destanlar kitle iletişim araçlarının ve haberleşme imkânlarının sınırlı olduğu dönemlerde günlük gazete gibi önemli bir fonksiyona sahip olmuştur. Gezginci âşıkların ürünü olan bu destanlarda şiirsel estetik geri plana atılmış ve haber verme ve bilgilendirme yönü daha belirgin hale gelmiştir (Akbulut, 2012: 56). Dolayısıyla destanlar tarihî olayları mevzu etmeleri açısından sözlü tarih çalışmalarının bir örneği olarak kabul görmektedir. “Sözlü tarih çalışmaları içerisinde destanlar önde gelen edebî türlerden biridir. Önemli tarihi ve sosyal olaylar sonucunda âşıklar bu olayları destanlarında dile getirmişlerdir.” (Karakaş, 2014: 661). Toplumunu mevzu eden edebî eserlerde eserin yazıldığı döneme ait tarihi nitelikli bilgilerin elde edilmesi (Erler, 2007: 103) nedeniyle destanlar büyük önem taşımaktadır.

Âşık tarzı destan geleneği içinde deprem konusunu işleyen destanlar, olayın gerçekleşme zamanı, toplumda bıraktığı etki, fizikî yapıdaki tahribatlar ve gerçekleşen ölüm ve yaralanmalar gibi pek çok hususu dile getirir. “Yaşanılan trajediyi ve kayıpları duygusal bir atmosferde ortaya koyan bu şiirler, yıkımın halk üzerindeki etkisini göstermesi bakımından tarihî belgelerden de ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Çünkü tarihi belgeler duygulara yer vermeden nesnel ölçütlerle kayıpları ortaya koyarken bu şiirler kayıplar ve ölümler üzerine insancıl bir bakışın izlerini taşır. Bu bakış, aslında ferdî bir bakış değil, o toplumda yaşayan âşığın toplumu adına ürettiği bir bakıştır.” (Özdemir, 2023: 232). İnsanî yönün ağır bastığı, çekilen sıkıntıları ve yaşanılan acıları göz önüne sermeyi amaçlayan yarı ağıt, yarı olay anlatımlı bu tür destanlar, geçmiş olayların aydınlanması ve tarihin tekerrür etmemesinde büyük bir işlevi de yerine getirir. Çünkü bu ürünler, sadece bilgi aktarım üzerine kurgulanmaz, bu bilginin insan ve toplum üzerindeki etkisi de yaşanılan trajedi ile aktarılmaya çalışılır.

Deprem, toplu yıkımlara ve sonucunda ölümlere neden olduğu için destan türü ile ifade edildiğinde metnin bütününde olmasa dahi kimi bölümlerinde ağıt ifadelerinin yer aldığı görülür. Fakat baştan sona ölümleri, yaralanmaları, maddî hasarları ve çekilen acıları dile getiren şiirlerin destan-ağıt olarak ifade edilmeleri de mümkündür. Âşık Sümmânî'nin “Deprem Destanı” bu tarz destana örnek olarak verilebilir.

1.1912 Şarköy-Mürefte Depremi

Bülent Terekli 1912 Şarköy-Mürefte Depremi ve Etkilediği Alanlar adlı Osmanlı arşivlerine dayanarak hazırladığı çalışmada bu deprem hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir: Bu deprem 8-9 Ağustos 1912 (26-27 Temmuz 1328) tarihinde, perşembeyi cumaya bağlayan gece, saat 1.29'da (ezani saat 8 civarında) meydana gelmiş ve yaklaşık 50 saniye sürmüştür. Terekli'nin Nusret Sancaklı'nın Marmara Bölgesi Depremleri adlı eserinden aktardığına göre ana şoku Saroz Körfezi ile Marmara Denizi'ndeki Tekirdağ çukurluğu arasında Şarköy-Mürefte'den geçen Gaziköy kırığı üretmiştir. Şarköy-Mürefte depremi olarak adlandırılan bu depremle ilgili Dr. Sadi, sarsıntının Tekfurdağ'ından başlayarak Hora, Ganos, Mürefte, Şarköy, Gelibolu ve Çanakkale ve bunlara bağlı birçok köyü içine alan geniş bir mekânda gerçekleştiğini ifade etmiştir. Mürefte, Şarköy ve Ganos'un merkez olarak algılanması buralardaki kayıplardan kaynaklanmaktadır. Kayıpları artıran faktör ise depremden sonra meydana gelen yangındır. Hatta yangın depremin kaybından daha çok hasara yol açmıştır. Deprem 7,3 şiddetindedir. İstanbul, Edirne ve Çanakkale gibi büyük merkezlerde de hissedilerek büyük korkuya neden olmuştur. Depremden kısa süre Balkan Savaşları'nın başlaması nedeniyle henüz yaraları sarılamayan bölgeye çok sayıda sığınmacı gelmiş ve yaşanan acılar artmıştır. Depremde Marmara'nın Tekirdağ ile Gelibolu arasında kalan kuzey sahillerinde de büyük hasar meydana gelmiştir (2011).

Doktor Yüzbaşı Sadi'ye göre deprem gece saat üçte meydana gelmiş, insanlar kendilerini sokağa atmış, evler, minareler ve kilise kuleleri yıkılmıştır. Arşiv belgelerine göre Mürefte ve Şarköy kazalarında depremden sonra saat dörtte çıkan yangın hızla yayılmış ve deprem nedeniyle yıkılan binaların yanında sağlam kalmış binaları da tahrip etmiştir. Yıkıntılar arasında yaralı kalan insanların bu yangında ölmüş olma ihtimali de yüksektir (Erler, 1996: 31).

2. Mürefte ve Civarı Büyük Zلزele ve Yangını Garib Destanı

Bu çalışmada Soyтары mahlaslı bir âşığın Mürefte depremini konu alan destanı irdelenecektir. Destan metni Millî Kütüphanede 1994 AFİŞ 831 numarası ile kayıtlıdır. Tek sayfadan oluşmaktadır. Destan otuz sekiz dörtlüktür ve 11'li hece vezni kullanılmıştır. Fakat yer yer hece sayısında farklılıklar görülmektedir. Şiirin ilk on dörtlüğünden sonra âşık depremin hasar bıraktığı yerleşim yerlerini tek tek sıralamakta ve meydana gelen can, mal ve yapı kayıplarını sayısal bilgilerle zikretmektedir. Bu açıdan destanın başlangıcı ve sonu destan türüne daha yakındır. Yerleşim yerlerinin zikredildiği dörtlükler âşığın depremi yaşadığı veya daha sonra gördüğü izlenimi vermektedir. Fakat yerleşim yerlerinin adları ve kayıpların ayrıntılı verilmesi şiirdeki bazı dörtlüklerin sonradan edinilen bilgilerle oluşturduğunu göstermektedir. Zaten destanın tek sayfa olarak İstanbul'da Sakayan Matbaası'nda basıldığı ve "sahip ve naşirinin" Edvad Mamacaniyan olduğu belirtilmektedir. Destanın hem sahibi hem de yayımcısının Edvad Mamacaniyan olması şiirin kendisine ait olabileceğini de düşündürmektedir. Nitekim İstanbul'da yukarıda belirtildiği gibi önemli olayların destan formunda ifade edilip matbaalarda tek sayfa olarak basılarak gazete gibi satıldığını dikkate aldığımızda Mamacaniyan'ın destanı, dönemin haber akışı sağlama geleneğine uygun olarak yine bir Ermeni matbaası olan Sakayan'da bastırıldığını ve dağıttığını görmekteyiz.

Soyтары mahlaslı âşıkla ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Türkân Alvan, İsmail Hakkı Zühdi Efendi'nin divanını tanıttığı çalışmasında "Mürefte'de Zuhûr İden Tuğyân-ı Mâ Üzerindedir" başlıklı şiirde şairin Mürefte'de yaşanan deprem ve sonrasındaki sel felaketine değindiğini, fakat divanda felaketin ne zaman olduğu hakkında bilgi bulunmadığını kaydeder. Depremin, şairin çağdaşı Soyтары mahlaslı âşık tarafından 1328 yılına tarihlendirildiğini ifade ettikten sonra destanın üç dörtlüğüne yer verir (2011: 15-16). Fakat alıntı yapılan eser kaynakçada belirtilmediği için kaynağa ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu çalışma haricinde âşığın adının zikredildiği hiçbir kaynak bulunmamıştır.

3. İnceleme

Destanı üç bölümde incelemek mümkündür. İlk on dörtlük birinci bölüm, on birinci dörtlük ile otuz beşinci dörtlük arası ikinci bölüm ve son üç dörtlük üçüncü bölümü oluşturmaktadır. Destanın birinci ve üçüncü bölümü geleneksel deprem destanları formuna uygundur, fakat ikinci bölümde depremin etkilediği kaza ve köylerin adları zikredilerek buralarda depremin verdiği hasarlar ve kayıplar sayısal olarak ifade edilmiştir. Bu bölüm bir tarihî belge gibi bilgi aktarımı üzerine kurulmuştur. Yer yer depremi yaşayan insanların feryatlarına değinilmiş olsa da destanın bu kısımlarda edebî mahiyetini kaybettiği görülür. Destanlarda icracıların izlerini, bireysel duygu ve düşüncelerini; kısaca varlıklarını açıkça hissederken bu dörtlüklerde insanî yönü göremeyiz. Destan metninin İstanbul'da matbaada tek sayfa olarak basılması ve muhtemelen gazete gibi satış kaygısı, destanın şekillenmesini etkilemiş ve müellifi depremin etkilediği yerleşim birimlerini ve oluşan hasarları anlatmayı zorunlu kılmıştır. Bu durum metnin geleneksel destan formunun dışına çıkmasına neden olmuştur.

3.1. Birinci Bölüm

Destanın birinci bölümünde ilk iki dörtlük açış dörtlüğüdür. Âşık ilk dörtlüğe destan geleneğine uygun olarak "dinleyin dostlar" kalıp ifadesiyle başlamaktadır. Ortada sıkıntılı bir durum vardır ve felek mevcut düzeni altüst etmiştir. Varlıkları yoktan, farklı şekillerde ve mükemmel yaratan Allah onlara bir karanlık göstermiştir ve bu karanlıktan kurtulmak mümkün değildir. Dörtlükte "müşkil hal, zulmet, çarh-ı devran" gibi ifadeler olumsuz bir olaydan bahsedileceğini açığa çıkarır, fakat depremden asla bahsedilmez. İnsanî bağlamda var olan büyük bir toplumsal düzenin akamete uğrayıp iyilik, güzellik ve mutlulukların sona ermesi, âşıkta büyük bir etki yaratmış ve o bu etkiyi şiirinde anlatma gereği hissetmiştir. İkinci dörtlükte yine deprem sözcüğü zikredilmemiş, fakat gerçekleşen "zulmet" in insan üzerindeki tesiri söz konusu edilmiştir. Hayat insana çeşitli lütuflar sunsa da o, kendisine sunulan varlığa güvenmemelidir. İnsanın sahip olduğu bütün varlık, Hakk'ın emri dâhilinde bir gün içinde yok olabilir. Âşığa göre bu durum kaderdir ve insanın başına gelenler bu kaderle ilgilidir. İnsanın hayatını derinden etkileyen olumsuz olaylar, ona varlık karşısında kibirli olmamayı ve bunun geçiciliğini hatırlatmaktadır. İlk iki dörtlükte emir kipiyle oluşturulan bu ifadeler, hadisenin âşıkta meydana getirdiği duygu ve hayata bakış tarzındaki değişimlerden kaynaklanmaktadır.

Üçüncü dörtlükte depremin zamanı yıl, ay, gün ve saat olarak açıkça belirtilmiştir. Şiirde 26 Temmuz 1328 Perşembe günü olayın vuku bulunduğu bildirilmiştir. Bahsedilen tarihin miladi takvime göre karşılığı 8 Ağustos 1912 Perşembe günüdür. Şiirde ezani saat sekiz olarak kaydedilmiştir, bu saatin karşılığı ise gece 1.30 civarındadır. Depremin tarihi ve saati destanda tam olarak belirtilmiştir. Âşık felaketin olduğu bu geceyi “kara gece” olarak betimlemektedir. Depremin şiddetini ilerleyen dörtlüklerde “Dağlar yıkılıp gök görünmedi” mısraında çarpıcı bir ifade ile dile getirmektedir. Yılın en sıcak ayı olan ağustos olmasına rağmen bu gece soğuk bir rüzgâr olan poyraz esmiştir. İkinci dörtlükte yine soğuk bir rüzgâr olan boranın estiği, ağaçlara zarar verdiği ve tozu dumana katan bir fırtına çıktığı belirtilmiştir. Bülent Terekli çalışmasının farklı yerlerinde o gece deprem bölgesi ve çevresinde rüzgârın varlığına dair kayıtlar beyan etmiştir (2011). Rüzgâr depremden sonra yıkılan veya ayakta kalan çoğu yapının yanmasına neden olmuştur. Âşığın destanın başlığında zelzele yanında yangın kelimesini de kullanması iki felaketin aynı anda yaşandığını göstermektedir.

Âşık zelzele kelimesini beşinci dörtlükte zikretmektedir. İnsanların uyuduğu, bazılarının da eğlenip keyif çattığı bir saatte deprem gerçekleşmiştir. Âşık ironik bir anlatımla kimi insanların rüyalarında zenginlik hayali kurduğu bir zamanda depremin dehşetli ateşinin kendini gösterdiğini beyan edilmiştir. Depremlerin insanın bütün mal varlığını yok etmesi düşüncesine tezat olarak insanın mal kazanma hırsı rüya denklemine aktarılmıştır. Bu ifade icracı âşığın mal kazanma sevdasının gereksizliği konusunda tavrını göstermesi açısından anlamlıdır. Âşığın deprem tasviri ilginç ve anlamlıdır: “Patladı zelzelenin dehşet narı”. Depremin dehşetli bir ateş topu olarak algılanması ve sonunda bunun patlayıp her tarafı etkisi altına alması bize âşığın deprem anında orada olayı gözlemlediğini göstermektedir. Çünkü gerçekten de deprem sonrası çıkan yangın, şiirde zelzele ve ateş kelimelerinin birlikte kullanımını gerektirmiştir. Onuncu dörtlükte ateşle zelzelenin birbirinin yerine geçerek insanları öldürmesi, yangının her tarafı hâkimiyeti altına alıp dehşetli bir zulmün ortaya çıkması üzerinde durulmuştur. Zelzelenin akabinde gerçekleşen yangın zulmün şiddetini artırmıştır. Kimi deprem destanlarında olduğu gibi burada da âşık bu felâketi bir zulüm olarak betimlemiştir.

Depremlerin varlığı kadar şiddeti ve süresi de yaşanılacak kayıpları doğrudan etkilemektedir. Âşık, altıncı dörtlükte depremin on yedi saniye sürdüğünü bildirmiştir. Bülent Terekli, depremin süresi ile ilgili tarihî kayıtlarda farklı bilgiler mevcut olduğunu aktarmıştır. Buna göre Edirne valisi 1 dakika, Şarköy kaymakamı 40-50 saniye, Çatalca mutasarrıfı 50-60 saniye, Dr. Sadi ise 25-30 saniye devam ettiğini bildirmişlerdir. Gazetelerde depremin süresi ile ilgili çok farklı kayıtlar mevcuttur. Terekli’ye göre bu deprem 50 saniye sürmüştür (2011: 7-8). Deprem sonunda ahşap, taş ve tuğladan yapılan evler ile kamunun kullandığı cami, mektep ve kilise gibi yapılar büyük zarar görmüştür. “Dağların yıkılması” ifadesi depremin şiddetini mübalağalı bir anlatımla dile getirmesi açısından önemlidir.

Destanda âşığın oluşan hasarla ilgili sık sık sayısal verilere başvurduğunu görürüz. Aslında toplumun sözcüsü olan âşıklar deprem destanlarında kayıplar ve ölen insanları zikrederek yaşanan trajedi bağlamında hislerini aktarmışlardır. Bazen toplam ölüm sayısına değinilse de bu sayı halkın muhayyilesindeki sayı olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa bu destanda sayısal ifadelerin sıklıkla kullanıldığı görülür. Bu durum tarihî kayıtlar ile destandaki verileri karşılaştırmamızı zorunlu kılmaktadır. Yedinci dörtlükte seksen dört köy, kasaba ve şehrin depremden etkilenip harabe haline geldiği ifade edilir. Birçok ana baba yas göstergesi olarak karalar giymiş ve kaderin hükmüne de razı olmuştur. Otuz altıncı dörtlükte ise depremin genel kayıpları ile ilgili sayısal veriler verilmiştir. Bu bilgilere göre depremde on bin hane yıkılmış, iki bin insan ölmüş ve beş bin kişi yaralanmıştır.

3.2. İkinci Bölüm

Destanın ikinci bölümünde depremden etkilenen yerleşim birimlerinin adları, kayıpları ve buradaki bazı olağanüstü haller anlatılmıştır. Tarihi kayıtlardaki bilgilerle dörtlüklerde verilen sayısal verileri ve bazı durumları karşılaştırmanın faydalı olacağını düşündük. Böylelikle âşığın bakış açısı ile gerçekler arasındaki bağıntıyı ortaya koymaya çalıştık. Depremin etkilediği bölgede gayrimüslim nüfusunun fazla olması ve buralara daha sonra göçlerle gelen Türklerin yerleştirilmiş olmaları nedeniyle yer adlarının günümüzdeki karşılıklarını bulmaya gayret ettik. Âşığın yer adları konusunda özellikle Rumca adları tercih etmesi bize onun bir Türk âşık olamayacağını düşündürmektedir. Destanda zikredilen yerleşim birimleri ve aktarılan bilgiler destanda zikredilen sıralamaya uygun olarak verilmiştir.

3.2.1. Mürefte

Mürefte günümüzde Tekirdağ'ın Şarköy ilçesine bağlı bir mahalledir. Sekiz ve dokuzuncu dörtlüklerde depremin merkezi olan Mürefte'deki durum anlatılmıştır. Buranın merkez nüfusu depremden önce 6000 civarındadır. Halkın büyük çoğunluğunu Rumlar oluşturmaktadır ve bağıcılık ve kozacılıkla geçimlerini sağlamaktadırlar. Önemli bir ziraat merkezidir. Mürefte kaymakamının depremden sonra hükümete çektiği telgrafta kazadaki 950 haneden 50'sinin kısmen, diğerlerinin tamamen yıkıldığı, 200'ün üzerinde ölü ve yaralı olduğu ve 22 bin nüfuslu kasabada insanların tamamının depremden etkilendiği belirtilmiştir (Terekli, 2011: 16). Dr. Sadi ise Mürefte merkezde 68, bağlı olduğu kasaba ve köylerle toplam ölü sayısının 707 olduğunu belirtir. Ayrıca Mürefte merkezde 850 hane bulunduğunu, 800 hanenin yıkıldığını ifade eder. Mürefte'nin nüfusu ise 22705 kişidir (Terekli, 2011: 17). Şiirin sekizinci dörtlüğünde âşık, Mürefte'de 970 hane, kilise ve dükkânın zarar gördüğünü, 30 kadar yapının da yangında yok olduğunu belirtmiştir. Bu sayının tarihi kayıtlardaki sayıya yakın olduğunu görmekteyiz. Sonraki dörtlükte ifade edildiğine göre 15 bin kişi evsiz kalmış, 900 kişi ise enkazların altındadır, bunların 600'ü çıkarılmış ve 300'ü ise âfet kurbanı olmuştur. M. Yavuz Erler tarihi kayıtlara göre depremden sonra 15 bin kadar insanın sahilde toplandığını belirtmiştir (1996: 31). Şiirdeki sayı ile arşivlerdeki sayı birbirini tutmaktadır. Şiire göre Mürefte'de 16 bin kişi depremden etkilenmiştir. Ölü sayısının kaymakamlığın verdiği sayıya yakın olduğu görülür. Yıkılmayan veya oturulabilecek konutların varlığını hesaba kattığımızda şiirde zikredilen rakamların belgelerde belirtilen rakamlarla örtüştüğü söylenebilir.

3.2.2. Şarköy

Tekirdağ'ın bir ilçesidir. 1912 depreminde Mürefte ile birlikte en çok zarar gören yer Şarköy'dür. Nüfusu 5500 olup 43 köyü bulunmaktadır. Şarköy kaymakamının verdiği bilgilere göre 150-200 hane yanmıştır, 60-70 ölü ve 150 yaralı vardır. Dr. Sadi Şarköy merkezinde 1085 hane bulunduğunu, 1080 hanenin yıkıldığını, 57 ölü, 100 yaralı bulunduğunu belirtir. Devlet görevlisi olarak oraya giden Mehmet Fevzi Paşa 1085 haneden 755'inin yıkılmış, 200'ünün yanmış olduğunu, oturulabilecek 82 hane kaldığını beyan etmiştir (Terekli, 2011: 31-33). Şiirin on sekizinci dörtlüğünde Şarköy'de 200 hanenin harap olduğu, 150 yaralı, 70 ölü olduğu bildirilmiştir. Şiirdeki bu sayıların Şarköy kaymakamının verdiği bilgilerle örtüştüğü görülür. Şiirde ayrıca 20 gaz kuyusunun yandığı belirtilmiştir. İncelediğimiz tarihi kaynaklarda gaz kuyularının yanması ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat âşık Şarköy'de gaz kuyularının yandığı bilgisini de vermektedir.

Şiirin on birinci dörtlüğünde ise Şarköy, Yunanca eski adı Peristasis olarak zikredilmiştir. Âşık buranın 1666 hane olduğunu ve burada pek çok ölü ve yaralı bulunduğunu belirtmektedir. Çaresiz kalan halk imdat aramak zorunda kalmıştır. Şiirde hane sayısı oldukça fazla belirtilmiştir. Eğer buraya bağlı kaza ve köyler dâhil edilerek söylenmişse o zaman sayının 3000'in üzerinde olması gerekirdi. Çünkü Dr. Sadi'nin verdiği bilgilere göre Şarköy ve buraya bağlı yerleşim birimlerinin hane sayısı 3523'tür (Terekli, 2011: 34). Şarköy yerine Peristasis adının kullanılması âşığın bölgeyi iyi bilen gayrimüslim tebaaya mensup olma ihtimalini güçlendirmektedir. Devam eden dörtlükte buraya yakın küçük bir köyden bahsedilmektedir. Fakat köyün adı belirtilmemiştir. Bu köyden hiç kimse kurtulamamıştır.

Destanda hem Şarköy adının hem de Peristasis adının kullanımı ve farklı sayıların verilmesi dikkat çekicidir. Şarköy ile ilgili verilen bilgilerin tarihi gerçeklerle paralel olduğunu göz önüne aldığımızda Peristasis denilen adlandırmanın, belki Şarköy'ü de içine alan, daha geniş bir idari bölgenin adı olduğunu söylemek mümkündür. Fakat bu adlandırma Osmanlı'nın idari taksimatına göre değil, muhtemelen şiirin müellifinin de mensubu olduğu gayrimüslimlerin bir adlandırması olabileceği kanaatindeyiz.

3.2.3. Hora

Şarköy'e bağlı bir mahalle olan Hoşköy'ün Rumca eski adıdır. Şarköy ve Mürefte'nin kuzeyinde, sahilde yer almaktadır. Destana göre depremde burası tamamen yıkılmıştır. 851 vefat ve 300 yaralı vardır. Depremden sonra çıkan yangın burada da etkili olmuş ve burayı da cehenneme çevirmiştir. Mürefte kaymakamlığı ve Dr. Sadi'nin verdiği bilgilere göre yaklaşık 600 hanenin tamamı yıkılmıştır. Dr. Sadi burada 198 ölü, 45 yaralı olduğunu beyan etmiştir. Kaymakamlık ise ölü ve yaralı sayısını 200 olarak

açıklamıştır (Terekli, 2011: 17). Âşığın beyan ettiği ölü ve yaralı sayısının tarihi gerçeklerden uzak olduğu görülür.

3.2.4. İstirna ve Iraklıca

Şiirin on dördüncü dörtlüğünde İstirna ve Iraklıca adları geçmektedir. İstirna, Şarköy’e bağlı Tepeköy’ün Rumcadaki adıdır. Deniz kenarında değil, iç kısımda kalmaktadır. Dr. Sadi’nin vermiş olduğu bilgiye göre İstirna 607 hanedir, bunun 200’ü yıkılmıştır. 10 ölü ve 60 yaralı vardır. Iraklıca ise 326 hane olup 296’sı yıkılmıştır. Ölü sayısı 30, yaralı sayısı 42’dir (Terekli, 2011: 34). Destan metnimizde İstirna’nın hane sayısı 600 olarak belirtilmiştir ki doğru verildiğini kabul edebiliriz. Fakat Iraklıca’daki sayının gerçekten uzak olduğu görülür. Âşığın belirttiği ölü sayısı ise 10 olup tarihi gerçeklerle örtüşmez. Depremden sonra kalanların feryat ve figanlarının belirtilmesi şiiri hem edebî bir çizgiye taşıma gayretidir hem de âşığın depremi veya sonrasını gözlemlediğinin göstergesidir.

3.2.5. Talakos (?)

Destanın on beşinci dörtlüğünde Talakos adında bir yerleşim yerinden bahsedilmektedir. Bu yerleşim yerinin neresi olduğuna dair herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Muhtemelen yerleşim yerlerinden birinin eski Rumca adıdır. Şiirde 587 rakamı verilmiştir. Bu rakamın hane sayısı mı yoksa nüfus mu olduğu belli değildir. Fakat depremde burada yaşayanların çoğunun hanesinin yandığı, 281 yaralı olduğu belirtilmiştir. Onlar da imdat diyerek ağlayıp sızlamaktadır.

3.2.6. Gelibolu

Depremın Mürefte ve Şarköy’den sonra etkilediği önemli yerleşim birimlerinden biri Gelibolu’dur. Bülent Terekli’ye göre Gelibolu’da ölen kişi sayısı 33’tür. Dr. Sadi’nin verdiği bilgilere göre buradaki 2344 haneden 802’si yıkılmıştır. (2011: 46-94). Şiirin Gelibolu kısmında âşık, 300 ev, dükkân ve telgrafhane gibi yapıların yıkıldığını, 30 kişinin öldüğünü belirtmiştir. Şiirde insanların ölenlerin arkasından kanlı gözyaşı dökükleri belirtilmiştir. Hane sayısı tarihî kayıtlarla örtüşmese de ölü sayısının gerçek sayıya çok yakın verildiği görülmüştür.

3.2.7. Semetli-Yeniköy

Semetli günümüzde Tekirdağ’ın Süleymanpaşa ilçesine bağlı bir mahalledir. Tanin Gazetesi’nin 7 Eylül 1912 yılı sayısında depremin Tekirdağ’ın kuzey bölgesinde yer alan Simitli’de (Semetli) hasara neden olduğu belirtilmiştir (Terekli, 2011: 102). Arşiv bilgilerine göre Semetli köyü 500 haneden oluşmaktadır. 100 hane tamamen, 400 hane kısmen yıkılmıştır. 5 ölü, 2 yaralı vardır (Kanal, 2015: 243). Destanın ilgili bölümünde buranın 600 hane olduğu, 6 ölü, 7 yaralı olduğu beyan edilmiştir.

Yeniköy ise 400 haneden oluşan bir yerleşim yeridir. Burada 20 yaralı ve 2 ölü vardır. Depremın etki sahasını incelediğimizde bu yerleşim yerinin günümüzde Tekirdağ’ın Çorlu ilçesine bağlı Türkgücü mahallesi olma ihtimali yüksektir. Zaten Nişanyan sözlüğünde bu mahallenin 1890 yıllardaki adının Yeniköy olarak geçtiği belirtilmektedir (<https://nisanyanmap.com>, erişim: 12.04.2023).

3.2.8. Çorlu

1912 depremi Çorlu’da da büyük hasara neden olmuştur. Tarihî kayıtlara göre deprem sonrası çıkan yangın nedeniyle 167 bina yanmıştır (Terekli, 2011: 5). Deprem sonrası Çorlu’da 300 hane ve mağaza yanmış ve 200 bin lira maddi hasar meydana gelmiştir. Ayrıca 60-70 kişi vefat etmiş ve 150 kişi yaralanmıştır (Kanal, 2015: 245-249). Destanın Çorlu ile ilgili bölümünde ölenler ile ilgili sayı verilmemiş, fakat çok sayıda olduğu beyan edilmiştir. Tahmini zarar tarihi kayıtlarla birebir örtüştüğü şekilde 200 bin liradır. Ayrıca destanda belirtilen 60 vefat, 140 yaralı, 300 yanan hane sayısı da tarihi bilgilerle örtüşmektedir.

3.2.9. Gaziköy

Gaziköy, Şarköy ilçesine bağlı bir mahalledir. Eski adı Ganos olup (<https://nisanyanmap.com>, erişim:12.04.2023) şiirde bu adla zikredilmiştir. Mürefte kaymakamının verdiği bilgilere göre Ganos’ta 500 hane vardır, deprem nedeniyle hepsi yıkılmıştır. Ayrıca 300 yaralı ve ölü mevcuttur. Dr. Sadi’nin verdiği bilgilere göre Ganos 550 hanedir ve depremde tamamı yıkılmıştır. 130 ölü ve 40 yaralı mevcuttur (Terekli,

2011: 17). Destanda Ganos'ta 150 yıkık ve yanmış bina olduğu, 61 ölü ve 100 yaralı bilgisi mevcuttur. Bu sayının tarihi gerçeklere uygun düşmediği görülür. Burada çıkan yangın fabrika ocağı gibi her şeyi kavurmakta ve fakirlere kan ağlattırmaktadır. Destandaki bu ifadelerden hareketle burada yangının büyük zarara yol açtığını söylemek mümkündür.

3.2.10. Kestanbol ve Çınarlı

Kestanbol, Çanakkale'nin Ezine ilçesine bağlı Uluköy mahallesinin eski adıdır (<https://nisanyanmap.com>, erişim: 12.04.2023). Deprem alanının daha güneyinde kalmakla birlikte şiiirden hareketle depremlerden etkilenen bir yer olduğunu görmekteyiz. Osmanlı idari taksimatında Mürefte'ye bağlıdır. Bu nedenle Mürefte kaymakamlığının verdiği deprem raporuna göre burada 250 hane bulunmakta olup bunun 200'ü tamamen, 50'si ise kısmen yıkılmıştır. Ölü ve yaralı sayısı ise 20'dir. Dr. Sadi'nin verdiği bilgilere göre 163 haneden 119'u yıkılmıştır. 5 ölü, 20 ağır yaralı mevcuttur (Terekli, 2011: 17). Âşık, Kestanbol'da hane sayısı olarak 350 rakamını zikretmiştir. Bunların durumları hakkında bir beyanda bulunmamıştır. Burada 5-6 ölü, 4 yaralı vardır. Destandaki ölü sayısının Dr. Sadi'nin verdiği sayı ile aynı olduğu görülür. Destanın ilgili dörtlüğünde geçen ikinci yer adı Platanoz'dur. Bu ad Şarköy'e bağlı Çınarlı mahallesinin Rumca adı olup eskiden burası Rum yerleşim birimi idi. Mürefte kaymakamının verdiği bilgilere göre burası deprem zamanında 350 hane olup tamamı yıkılmıştır. Ölü ve yaralı toplam sayısı ise 40'dır. Dr. Sadi'nin verdiği bilgilere göre burası 250 hanedir ve tamamı yıkılmıştır. Ölen insan sayısı 49, ağır yaralı sayısı 30'dur (Terekli, 2011: 17). Âşık destanda 180 hane sayısını vermiş, yine hanelerin niteliği ile ilgili durum beyan etmemiştir. Burada ölü sayısı 43 olarak verilmiştir. Bu sayı Dr. Sadi'nin verdiği sayıya yakındır.

3.2.11. Uçmakdere ve Eksamil

Uçmakdere, Şarköy ilçesine bağlı bir mahalledir. Mürefte kaymakamının verdiği bilgilere göre bu mahalle 250 hanedir. 150'si tamamen, 100'ü kısmen yıkılmıştır. Ölü ve yaralı sayısı 20'dir. Dr. Sadi'nin verdiği bilgilere göre 360 hane olup 210 tanesi yıkılmıştır. 6 ölü, 34 ağır yaralı vardır (Terekli, 2011: 17). Destanda Uçmakdere 120 hane olarak belirtilmiştir. 6 ölü, 20 yaralı vardır. Dr. Sadi'nin verdiği ölü sayısı ile aynıdır, yaralı sayısı ise farklılık göstermektedir. Eksamil Köyü günümüzde Ortaköy olarak adlandırılmaktadır ve Gelibolu ilçesine bağlıdır, fakat ölü bir yerleşim birimidir. Dr. Sadi'nin verdiği beyanda burası Eksamil olarak geçmektedir. 232 haneden 104'ü yıkılmıştır. 22 yaralı vardır (Terekli, 2011: 46). Destanda burası 240 hane olarak verilmektedir. Bu sayı gerçek sayıya çok yakındır. Fakat Dr. Sadi ölü sayısı belirtmemiş olmasına rağmen destanda 14 kişinin vefat ettiği ifade edilmiştir.

3.2.12. Çanakkale

Çanakkale kuzeydeki Şarköy ve Mürefte kadar depremden çok etkilenmemiştir. Çanakkale Mutasarrıfı Rüştü Bey'in İstanbul'a gönderdiği telgrafa göre 1 kadın, 2 çocuk vefat etmiş ve 8 kişi yaralanmıştır. İran, Rusya ve Avusturya konsoloslukları yıkılmış, İngiltere konsoloslugu zarar görmüştür. Ayrıca bir cami ve kilise yıkılmıştır (Terekli, 2011: 48-49). Destanın Çanakkale ile ilgili bölümünde zayıfın çok az olduğu, cami, kilise, kale ve sefirlik binalarının yıkıldığı belirtilmiştir. Bu durum tarihi bilgilerle örtüşmektedir.

3.2.13. İnceköy, Karasu, Aksakal ve Musalıköy

Musalıköy günümüzde Mursallı olarak geçmektedir ve Şarköy'e bağlıdır. Kaynaklarda depremin buradaki hasarına dair bir kayıt bulunamamıştır. Fakat destanda burada yangın çıktığı ve köyün harap olduğu belirtilmiştir. Aksakal köyü günümüzde Tekirdağ'ın Malkara ilçesine bağlıdır. Dr. Sadi'nin verdiği bilgilere göre 70 haneli köyün 61 hanesi yıkılmıştır. 3 yaralı vardır (Terekli, 2011: 34). İnceköy günümüzde Edirne ilinin Meriç ilçesine bağlıdır ve Yenicegörece Mahallesi olarak bilinmektedir. Burada 300 hane bulunduğu ve 3 kişinin öldüğü belirtilmiştir. Destanda zikredilen Karasu Mahallesi ise Balıkesir'in Gönen ilçesine bağlı günümüzde Karasukabaklar Mahallesi olarak bilinen yerleşim yeri olma ihtimali vardır. Nitekim Sevan Nişanyan hazırladığı sözlükte buranın eski adını Karasu olarak belirtmiştir (<https://nisanyanmap.com>, erişim: 12.04.2023). Destanda burada 80 kişinin öldüğü belirtilmiştir. Fakat depremin etki alanından uzak olan bu bölgede kaybın bu kadar çok olması mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla depremin merkezinde yer alan bir yerleşim biriminin eski adı olabileceği de ihtimal dâhilindedir.

3.2.14. Tekirdağ

Destanda depremin Tekirdağ’da büyük hasara neden olduğu belirtilmiştir. Kilise, değirmen gibi yapıların yandığı ve her yerin mahşer yeri gibi olduğu belirtilmiştir. Ölü ve yaralı sayısı zikredilmemesi burada can kayıplarının az olduğunu göstermektedir. Muhtemelen maddi hasar çok olduğu için âşık bunları dile getirmiştir. Tekirdağ’a gelen Edirne valisi Halil Bey İstanbul’a gönderdiği telgrafta ev, kilise ve cami gibi çeşitli yapıların bulunduğu 120 binanın yıkıldığını beyan etmiştir (Terekli, 2011: 55). Şiirde bahsedilen sayının Halil Bey’in verdiği sayıya yakın olduğu görülür.

3.2.15. Edirne

Osmanlı arşiv belgelerine göre deprem Edirne’de de hasara neden olmuştur. 25 cami ve binaların yıkılmasının ardından yangın meydana gelmiştir (Aras, 2013: 22). Edirne’nin güney yerleşim birimleri depremden çok etkilenmiştir. Fakat merkezde bazı binalar yıkılmakla birlikte ölü ve yaralı sayısına dair herhangi bilgiye ulaşılamamıştır. Destanda depremin Edirne’de büyük maddi hasara sebebiyet verdiği belirtilmektedir. 4 han, çok sayıda ev, 20 cami ve pek çok minare yıkılmıştır. 5 kişi de vefat etmiştir. Gerek tarihi kayıtlarda gerekse destanda camilerin yıkılması söz konusu edilmiştir.

3.2.16. Çatalca

Depremin etkilediği alanlardan biride Çatalca’dır. Tarihi bilgilere göre bazı binaların duvar ve bacaları yıkılmış, bir bakkal dükkânındayere düşen kibritlerin ateş alması sonucu çıkan yangın büyümeden söndürülmüştür (Terekli, 2011: 60). Destanda Çatalca’da zararın çok olmadığı ve bakkalda çıkan yangın mevzu edilmiştir. Burada yangının söndürülmesi için insanların nasıl imdat aradıkları üzerinde durulur. Çatalca’da destan ile tarihi gerçeklerin yangın hususunda aynı noktaya temas ettikleri görülür.

3.2.17. Diğer Yerleşim Birimleri

Âşık, 28 ile 35. dörtlüğü arasında kalan sekiz dörtlükte sayısal verileri zikretmeyi bırakmıştır. Silivri ve Miliv’de (?) çok hasar olduğu, Kumbağı’nda pek çok hayvanın da öldüğünü belirtmiştir. Destanda geçen Miliv adının neresi olduğu tespit edilememiştir. Kumbağ ise günümüzde Tekirdağ’ın Süleymanpaşa ilçesine bağlı bir mahalledir.

Kirazlı mahallesi Şarköy ilçesine bağlıdır. 20. yüzyıl başlarında bir Rum yerleşim birimi olup destanda Kerasya olarak zikredilmektedir. Çok zararı olduğu belirtilmiştir. Bülent Terekli’nin çalışmasında Mürefte kaymakamının verdiği bilgilere göre bu köy 200 hanedir ve depremde tamamı yıkılmıştır. 120 ölü ve yaralı vardır. Dr. Sadi ise 160 hane olduğunu, bunların tamamının yıkıldığını belirtmiştir. 75 ölü, 35 yaralı vardır (2011: 17). Destanda Terkos olarak yazılan yerleşim birimi İstanbul’a bağlıdır. Burada çok fazla kayıp olduğu belirtilmiştir. Deprem bölgesinden uzak olan bir yerleşim biriminde bu kadar zayıt olması mümkün değildir. Bu nedenle destanda yanlış yazıldığını düşünmekteyiz. Dr. Sadi’nin depremle ilgili verdiği bilgilerde Bergos yerleşim biriminden bahsedilmektedir. Burası 220 hane olup 47’si depremde yıkılmıştır (Terekli, 2011: 46). NişanyanSözlüğü’nde bugünkü Değirmendüzü köyünün 20. yüzyıl başlarında Rum yerleşim birimi olduğu ve Rumca Bergas/Bergaz olarak geçtiği açıklanmaktadır (<https://nisanyanmap.com>, erişim: 12.04.2023). İlgili dörtlükte Uçurum Dağı’ndan düşen kayaların köyü harap ettiğinden bahsedilmektedir. Fakat Değirmendüzü’nün yakınında bu hadiseye sebep olacak dağ bulunmamaktadır. Gelibolu’da dağlara yakın başka bir yerleşim biriminin kastedilmesi de ihtimal dâhilindedir.

1912 depremi Şarköy, Mürefte ve Gelibolu’yu büyük oranda etkilemiştir. Bunun yanında İstanbul’dan Balıkesir’e, Edirne’den Selanik’e kadar geniş bir alanda hissedilmiştir. Destanda otuzuncu dörtlükten sonra altı dörtlükte 54 yerleşim yerinin adı zikredilmiştir: Platine (Platanoz olmalı), İzmir, Fatos (?), Ortaköy, Dimetoka, Sandak, Naipköy, Dedeagaç, Buldır, Keşar,Avdimköy, Edincik, Hadımköy, Selanik, Havra, Karacaali, Meblan, Keşan, Marmara, Gatuva, Kereste, Ahmaç, Ganura, Kavak, Lüleburgaz, Gaveniç, Balıkesir, Çanetyayun, Mirli, Yüzlü, Bolayır, İsterna, Palamut, Manastır, Arapkaz, Müstecap, Aksakal, Alaman, Mustafa Paşa, Yolculuk, Panido, Lübihçe, İmroz, Eskulari, Perastiv, Aftuni, Yolaç, Kalazaki, Âlimi, Afisya, Kalamahori, Mesenya, Bursa, İstanbul Kebir. Bunlardan bazıları tarihi kayıtlarda mevcutken bazı yerleşim yerlerinin adları değiştiği için araştırılması gerekmektedir.

3.3. Üçüncü Bölüm

Destanın üçüncü bölümünü sonuç bölümü olarak görebiliriz. Destanda yer adları, sayısal veriler ve deprem sonrası durumlar gibi ayrıntılara yer veren âşığın burada toplam sayılara, deprem yardımlarına yer verdiği görülür. Otuz beşinci dördlükte 10000 hanenin yıkıldığı, 2000 insanın öldüğü, 5000 yaralı olduğu ifade edilmiştir. Bülent Terekli çalışmasının son bölümünde ölü sayısının 1100'ü aşmayacağını, Dr. Sadi'nin de ölü sayısını 1115 olarak verdiğini belirtir. Yıkılan hane sayısı ise 8919'dur (2011: 94). Destanda zikredilen yıkılan hane sayısı tarihi gerçeklere yakın olmakla birlikte ölü ve yaralı sayısının gerçeklerden uzak olduğu görülür. Ayrıca Sultan Mehmet Reşat, depremde yaralılarla ilgilenmesi nedeniyle merhamet sıfatı ile betimlenmiş ve kendisinden övgüyle söz edilmiştir. Bu durum devletin depremlerde halkın yanında olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Otuz yedinci dördlükte insanın eceli üzerine âşığın görüşleri dile getirilmiştir. Deprem sonucunda insanların Mevla'yı yâr edinmesi tesellisinin ardından âşık toplum hakkında Mevla'dan ömür dilemektedir. Ayrıca yardımların yağmur gibi yağması söz konusu edilmiştir. Son dördlükte âşık mahlasını belirtip otuz sekiz beyit yazdığını belirtmiştir. Âşık burada dördlük yerine beyit ifadesini kullanmıştır. Ayrıca bu destanı gözyaşı ile yazdığını söylemiştir. Burada âşığın yazdığı türün adını zikretmesi destan geleneğine de uygundur. Çünkü destanların son dördlüklerinde âşıklar genellikle türün adını zikretmektedirler. Âşık burada ayrıca depremde yaşanan halleri özetleyip dünyanın fâniliğine vurgu yapmıştır. İnsanların toplu ölümlerine neden olan depremlerin dünyanın geçiciliğini hatırlatması da yaşanan olayın tabiatı ile ilgilidir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Deprem destanları büyük insan kayıplarını, maddi hasarları ve bunların neticesinde oluşan acıları bir sanatçı duyarlılığı ekseninde aktaran uzun soluklu şiir türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihi bir olayı merkeze almaları ve olayın gerçekleşmesi ile sonuçları hakkında geleceğe bilgi aktarmaları açısından hem edebiyat hem de tarih çalışmalarında değerli bir malzeme olarak görülmektedir. Âşıkların sanatçı duyarlılıklarının ürünü olduğu için olayın aktarımından çok insan ve toplum üzerindeki etkisine odaklanılmaktadır. Bu nedenle bu şiirlerdeki verilerin gerçekliği üzerinde temkinli olunması gerekmektedir. Fakat kimi deprem destanlarında olayın aktarımının edebî niteliğin önüne geçtiği de görülmektedir.

Bu çalışmada kim olduğu hakkında bilgi sahibi olamadığımız Soytarı mahlaslı bir âşığın deprem destanı incelenmiştir. Şiirdeki bazı ifadelerden hareketle âşığın bölgede ikâmet eden biri olarak depremi yaşadığı düşünülebilir. "Hak, Mevlâ, Cenâb-ı Bârî" gibi ifadeler âşığın gayrimüslim tebaaya mensup olamayacağını gösterse de Osmanlı'da Müslüman olmayan âşıkların oluşturdukları deprem destanlarında da benzer ifadelerle başvurdukları görülür. Bu nedenle âşığın milliyeti hususunda çıkarım yapmanın oldukça zor olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca âşığın görevli bir devlet memuru olarak bölgeye gönderilmiş olması veya bölgedeki gayrimüslim nüfusun fazla olmasından dolayı kilise adına çalışmalar yapması da ihtimal dâhilindedir.

Otuz sekiz dördlükten oluşan bu destanın içeriği itibarıyla üç bölüme ayrılabilceği, birinci ve üçüncü bölümlerin geleneksel destan formuna uygun olarak edebî niteliğe sahip olduğu, fakat ikinci bölümün tarihî belge gibi depremden etkilenen yerleşim yerlerinin adlarını ve kayıplarını sayısal verilerle zikrettiği görülmüştür. İkinci bölümde yirmiye yakını ayrıntılı olmak üzere yetmişe yakın yerleşim biriminin adı geçmektedir. Deprem gerçekleşme zamanının tam olarak ifade eden bu destanda kayıplarla ilgili bazı verilerin tarihi bilgilerle örtüştüğü görülmektedir. Fakat örtüşmeyen bilgilerin 1912 yılında sağlıklı bilgi akışının olmamasından kaynaklanabileceğini düşünmekteyiz. Ayrıca deprem gibi önemli hadiselerin kesin sonuçlarının alınmasında belli zamana ihtiyaç duyulduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Bu nedenle şiirin yazılış zamanı ile bilgilerin doğruluğu arasında sıkı bir bağ olabileceğini düşünmekteyiz.

Destan Mürefte, Şarköy ve Gelibolu merkezli gerçekleşmiştir. Buralardaki hasarın ve can kayıplarının daha fazla olduğu görülür. Bu bölgelerden uzaklaştıkça depremin etkisini yitirdiğini, fakat yine de İstanbul'dan Selânik'e kadar çok büyük bir alanda hissedildiğini görmekteyiz. Şiirde zikredilen yerleşim birimlerinin adlarının Rumca olduğu görülür. Bunun nedeni 1912 yılında bölgede gayrimüslim nüfusun varlığı ile açıklanabilir. Lozan Antlaşması'ndan sonra buralardaki Rumlar ile Yunanistan'daki Türklerin mübadele edilmesi neticesinde şiirde bahsedilen yerleşim yerlerinin çoğunun adının değiştiğini görmekteyiz. Çalışmada bu yerlerin günümüzdeki adları tespit edilmiş, böylece depremin etki alanını daha net görme

imkânımız olmuştur. Destanda kayıpları sayısal verilerle sunulan yerleşim birimleri şunlardır: Mürefte, Şarköy, Hora, İstirna, Iraklıca, Talakos (?), Gelibolu, Semetli, Yeniköy, Çorlu, Gaziköy, Kestanbol, Çınarlı, Uçmakdere, Eksamil, Çanakkale, İnceköy, Karasu, Akasakal, Musalıköy, Çatalca, Edirne ve Tekirdağ.

Halk muhayyilesinde derin izler bırakan depremlerin destan türünde edebî bir niteliğe bürünerek anlatılması, yaşanan olayın sıcaklığının gelecek kuşaklara aktarılmasında ve haberleşme imkânının kısıtlı olduğu dönemlerde topluma yayılmasında önemli fonksiyonlar üstlenmiştir. Destanların kimi zaman tarihî belge niteliğine de sahip olduğu düşünüldüğünde geçmişte cereyan eden olayların aydınlatılmasında araştırmacılara önemli veriler sunabileceği göz ardı edilmemelidir.

MÜREFTE VE CİVARI BÜYÜK ZELZELE VE YANGINI GARİB DESTANI

Dinleyin dostlar bu müşkil hâli

Felekdir çevirdi çarh-ı devrânı

Gösterdi bu zulmet Cenâb-ı Bâri

Kurtulmağa yokdur asla imkânı

Güçenme lütfuna çarh-ı devrânın

Kaderi ne ise olur insânın

Emr-i Hak'la işbu fânî cihânın

Bir günün zarfında yok olur varı

Sene bin üç yüz yirmi sekiz tamam

Yirmi altı temmuz perşembe akşam

Ol kara gecenin sekizinde tam

Esmeye başladı poyraz rüzgârı

Dehşetli bir bora çıktı meydana

Savurup katarak tozu dumana

Bir zulüm zuhuru var der cihana

Ağaçlar kırılıb kıldı eşârı

Sabaha karşı herkes uyurken

Kimi cümbüş kimi keyfin iderken

Kimi rüyâsında zengin olurken

Patladı zelzelenin dehşet nârı

On yedi saniye berdevâm ile

Ahşab haneleri, kargirle hele

Cami, mekteb, kilise, nezaret kıla

Yıkub dağları verdi zararı

Seksen dört şehir köyle kasaba

Cümlesi birden oldu harâba

Karalar giyindi çok ana baba

Hükm-i kaderdir kılar karârı

Mürefte köyünde dokuz yüz yetmiş

Hane, dükkân, kilise, kurbanı vermiş

Otuzunu yangın silmiş süpürmüş

Kan ağladarak sabıbyânı

On beş bin kişi açıkda kaldı

Dokuz yüz kişiyi enkaz bastırdı

Altı yüz kişi sağ çıkarıldı

Üç yüzü olarak âfetkurbânı

Ateşle zelzele idüb (?) itilâf

Etiler yangın şöyle saf besâf

On on bir çatal olup her taraf

Göründü dehşetli zulmün asârı

Bin altı yüz altmış altı haneler

Peristasis köyü kurban verdiler

Bir hayli yaralı, pek çok ölüler

Bîmerhametkalub arar imdâdı

Yakında bir ufak köylük var idi

Dağlar yıkılıp gök görünmedi

Bir kişi bile kurtulamadı

Geldi cümlesine ecel fermânı

*Hora mahvoldu tekml tekml
Sekiz yüz elli bir vefatlar ile
Üç yüz yaralılar verdi zelzele
Yangında yanar cehennemkârı*

*İstirna köyünde altı yüz hane
Keza Iraklıca altı yüz hane
On bir ruh teslim oldu Rabbane
Kalanlar ederler ah u figânı*

*Beş yüz seksen yedi var Talakos'da
Çoğunun hanesi yandı yangında
İki yüz seksen bir yaralılar da
İmdat arayıp ederler zârı*

*Gelibolu'da üç yüz ev, dükkân
Telgrafhane, çok devâirân
Otuz kişi de ölmüşler cem'ân
Dökerek çeşminden kanlı yaşları*

*Simitli altı yüz haneleriydi
Altı vefat, yedi yaralı idi
Yeniköy dört yüz haneden başka
Yirmi mecrûh, iki vefâtzararı*

*Şarköy tekmlharâb iki yüz hâne
Yüz elli yaralı, yetmiş vefâtle
Yangın mahvedib oldu virâne
Yirmi gaz kuyusu yanar püryânı*

*Çorlu'da ölen hesapsız zarar
İki yüz bin lira tahminen karar
Üç yüz hane ihrâk, yüz tane yıkâr
Altmış vefat, yüz kırk yaralıları*

*Ganos'da yüz elli yıkık ve ihrâk
Altmış bir vefât yüz mecrûh helâk
Yangın kavurur fabrika ocak
Kan ağlattırub fukaraları*

*Üç yüz elli hane Kestanboli'de
Beş altı vefatla dört mecrûh hanede
Yüz seksen hane de Platanoz'da
Kırk üç kişi vefat verdi kurbânı*

*Uçmakderede yüz yirmi hane
Altı vefât yirmi mecrûhlar ile
İki yüz kırk hane Eksamil köyde
On dört vefayât olan zararı*

*Çanakkale'de yüz elli hane
Bir cami, sefaret, kilise, kale
Bir istanbot battı çıkmaz meydana
Pek az olmuştur insan zayıâtı*

*İnceköy'de üç yüz hane üç vefât
Karasu yüz doksan ve seksen vefât
Aksakal elli fakat yok vefât
Musalıköy yandı oldu harâbı*

*Tekfurdağı'nda yüz kırk beş binâ
Zarar ziyarı oldu çok günâ
Kilise, değirmen yandı pek fenâ
Oldu mahşer yeri şehrin her yanı*

*Edirne'de dört han bir hayli hâne
Yirmi cami ile pek çok minâre
Beş kişi vefat etti biçâre
Hesapsız dediler nakit zararı*

Çatalca 'da olan çok değil zarar
Bir bakkal dükkânı yanar bıkârâr
Söndürölsün diye imdadın arar
Herkes kaçarlar bir yandan yanı

Silivri ziyânı fazla yarıdan
Miliv hareketle verdi çok ziyân
Kumbağı elli o pek çok da hayvan
Ödüler cümlesi afet kurbânı

Kerasya köyünün zararı çok var
Terkos 'da haneler, hayli ocaklar
Uçurum dağından düşen kayalar
Mahvetti köyü misl-i harâbı

Platine, İzmir, Fatos, Ortaköy
Gersine, Dimetoka, Sandak, Naipköy
Dedeâğaç, Buldır, Keşar, Avdimköy
Yüz yirmi sekizdir hane zararı

Edincik, Hadımköy, Selânik, Havra
Karacaali, Meblan, Keşan, Marmara
Gatuva, Kereste, Ahmaç, Ganura
Kavak 'da kırk hane yandı civârı

Lüleburgaz, Gaveniç (?), Balıkesir
Çanetyayun, Mirli, Yüzlü, Bolayır
İstirna, Palamut, bir de Manastır
Yüz sekiz hane yıktı dağları

Arapkaz, Müstecap altmış haneler
Aksakal, Alaman seksen binalar
Mustafa Paşa çok minareler
Yolculuk yüz on hane zararı

Panido, Lübihçe, İmroz, Eskulari
Perastiv, Aftuni, Yolaç, Kalazaki
Âlimi, Afisya, Kalamahori
Bunların cümlesi oldu avârı

Mesanya, Burusa, İstanbul-ı kebîr
Bunların zararı olmuştur nadir
Kilise, nezaret, mektep, devâir
Cemiân elli adet kısmen harâbı

On bin hane harap iki bin insân
Ermedi murada hep sabi sıbyân
Beş bin yaralıya imdat koşturan
Sultan MehmedReşadmerhametkârı

Ecel her gün hazır gözükür göze
Teselli Mevla 'yı yâr eden size
Mevlâ ömür versin ahalimize
Yağmur gibi verdi iâneleri

Bunların ahvâli buymuş encâm
Bu fâni dünyaya olunmaz inâm
Otuz sekiz beyit yazdı bi 't-tamam
“Soytari” gözyaşla işbu destanı

Sahip ve nâşiri: Edvad Mamacaniyan

Kaynaklar

- AKBULUT, Ç. Y. (2012). “Gezginci Destancılık Mesleği Ekseninde Tür ve Metin İlişkisinin Problemleri Üzerine”, *Milli Folklor*, s. 96, 51-57.
- ALUS, S. M. (1966). “Destan, Destan Satıcıları”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 8, (Haz. Reşat Ekrem Koçu), İstanbul: Koçu Yayınları.
- ARAS, D. (2013). *Edirne’de 1912 Marmara Depremi ve Afet Yönetimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AVLAN, T. (2011). “Mürefte Duyun-ı Umumye Baş Katibi Şeyh İsmail Hakkı Zühdî Efendi Dîvânı’nın Tanıtımı”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 4, 7-22.
- BORATAV, P. N. (1982). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERLER, M. Y. (1996). “1912 Marmara Havzası Depremi”, *Toplumsal Tarih*, S. 35, 30-37.
- _____ (2007). “Tarihi Perspektiften Edebiyata Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V. 1/1, 102-113.
- ESEN, A. Ş. (1999). *Anadolu Destanları*, (Haz. P. Naili Boratav ve Fuat Özdemir), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜZEL, C. (2020). “Amasya’da Âşık Tarzı Destan Geleneği”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 9/3, 1089-1105.
- KANAL, H. (2015). *20. Yüzyıl Başlarında Tekfurdağı Sancağı (1900-1912)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARAKAŞ, A. (2014). “Sözlü Tarih-Folklor İlişkisi Bağlamında Üç Âşık Destanı”, *TurkishStudies*, V. 9/6, 655-676.
- ÖZDEMİR, C. (2021). Salgın Hastalıkların Âşıkların Şiirlerine Yansımaları: Veba Salgını Destanı Örneği”, *Salgın Hastalıkların Sosyal Hayata Etkisi ve Kültürümüzde Koronavirüs Vakası*, (Editör Prof. Dr. Bekir Şişman), Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 87-117.
- _____ (2023). “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Deprem Destanları”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 10, 230-255.
- TEREKLİ, B. (2011). *1912 Şarköy-Mürefte Depremi ve Etkilediği Alanlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.